

Ո՞Վ Է ԵՂԵՐ ՀԱՅՈՑ ԱՄԵՆԷՆ
ԵՐԵՒԵԼԻ ԱՆՁՆԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ Հ-1 ՀԵՌԱՏԵՍԻԼԻ ԿԱՅԱՆԸ,
ՈՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԵՐՆԱԽԱԻՆ ՈՒ ԱՌԱՆՁԻՆ
ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՄԸ ՕԳՏԻՆ ԳՈՐԾՈՂ
ՔԱՐՈՋՉԱԿԱՆ ԿԵԴՐՈՆԻ ՄԸ ՎԵՐԱԾՈՒԱԾ Է,
ՎԵՐՋԵՐՍ ԻՐ ԿԱՏԱՐԵԼ ՏՈՒԱԾ ՄԷԿ ՀԱՐՑԱԽՈՅՁԻՆ
ԱՐԴԻՒՆՔԸ ՀՐԱՊԱՐԱԿԵՑ:
«ՀԱՅՈՑ ԱՄԵՆԷՆ ԵՐԵՒԵԼԻ ԱՆՁՆԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆԸ
ԳԱՐԵԳԻՆ ՆԺԴԵՂՆ Է»... ԵՂԵՐ:

ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ, Ո՞Վ Է ՆԺԴԵՂ: Ի՞ՆՉ
ԸՐԱԾ Է ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ Ի ՆՊԱՍՏ:
ԻՐ ՄԱՍԻՆ ՄԵՐ ԳԻՏՑԱԾԸ ԸՍԵԼՈՒ ՋԱՆԱՆՔ...
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ 1921-Թ.Ի ՓԵՏՐՈՒԱՐԵԱՆ
ԽՈՒՎՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԻՉՆԵՐԷՆ Է,
ՈՐՈՒՆ ՀԵՏԵԻԱՆՔՈՎ ՀԱՐԻՒՐԱԻՈՐ ՀԱՅԵՐ-
ՄԱՆԱԻԱՆԴ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆԱՎԱՐՆԵՐ, ԲԼՈՒՐԻ ՄԸ
ԿԱՏԱՐԷՆ ՉՈՐ ՆԵՏՈՒԵՑԱՆ:
ՆԺԴԵՂ 1921-ԻՆ ՓԱԽՈՒՍՏ ԿՈՒ ՏԱՅ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ:
ՅԵՏՈՅ՝ ԱՄԵՐԻԿԱ:
...ԵՐԿՐՈՐԴ ԱԾԽԱՐՀԱՄԱՐՏԻՆ՝ ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ ՄԷՋ ԿԸ
ՋԻՆԱԿՑԻ ՀԻԹԼԵՐԱԿԱՆ-ՖԱԾԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ,
ԵՒ ԻՐ ԿԱԶՄԱԾ «ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՋՈԿԱՏ»ԻՆ ՀԵՏ
[ՌԱԶՄԱԳԵՐԻՆԵՐԷ ԿԱԶՄՈՒԱԾ] ԿԸ ՆԵՐԳՐԱԻՈՒԻ
ՀԻԹԼԵՐԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿԻՆ, ԿՈՒԻԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ
ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ԱՅԴ ԳԾՈՎ՝ Խ. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԴԷՄ: ԱՀԱ, ԱՅՍ Է, ՄԵՐ ՃԱՆՉՑԱԾ ՆԺԴԵՂԸ...:
ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ
(ԿՐԷԺ ՈՈՒԲԷՆԵԱՆ)

Այստեղ կը հրատարակենք, Փարիզի «Նոր Յառաջ»-ին մէջ, 10 Ապրիլ 2010-ին լոյս տեսած Հայաստանի Հ-1 Հեռատեսիլին կատարած «Քուլտար-կութեան», հարցախոյզին արդիւնքը:

NOR HARATCH Journal trilinguistique en langue arménienne

ՄՅԱՌԱԿ

Ա. ասարի թիվ 54, Գրից՝ 1.50 եվրո

1er année N° 54 | Prix unitaire: 1.50 €

8 | ՆՈՐ ԾԱՌԱԿ | 2020, Ապրիլ 10

Ո՞Վ Է ՀԱՅՈՑ ԱՄԵՆԷՆ ԵՐԵՒԵԼԻ ԱՆՁՆԱԴՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գարեգին Նժդեհ՝ 29014 ձայն,
Վարդան Մամիկոնեան՝ 24942,
Տիգրան Մեծ՝ 7922,
Մեսրոպ Մաշտոց՝ 4164,
Եղիշէ Չարենց՝ 3645,
Գրիգոր Նարեկացի՝ 2041,
Կոմիտաս վարդապետ՝ 1936,
Վիլքթոր Համբարձումեան՝ 1788,
Պապ Արշակունի՝ 1728,
Լևոն Ռուբինեան-Մեծագործ՝ 1191,
Վազգէն Ա. կաթողիկոս՝ 1184,
Արամ Խաչատրեան՝ 1054:

ՔՈՒԵԱՐԿՈՒԹԵԱՆ
ԱՐԴԻՒՆՔԻՆ՝ ԴՈՒՄ
ՄՆԱՅԻՆ ԶՕՐ. ԱՆԴՐԱՆԻԿԸ,
ՍԲ. ԳՐ. ԼՈՒՍԱԴՈՐԻԶԸ,
ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԸ

Կասկած չկայ, որ Հայաստանի Հ-1 հեռառեսիլի կայանին կատարած այս

հարցախոյզը, Երրոպայի մէջ [եւ գրեթէ ամէն կողմ] Սիոնիստներուն ձեռքը եղող լրատուական ցանցին կողմէ կատարուող «ENQUETE» կամ «SONDAGE» կոչուած խեղկատակ քարոզչութեան խաղերուն «Ցար և նման»ն է:

Եւ այս քուէարկութեան մէջ, որոշ կուսակցութեան մը մտայնութեան յատուկ շատ յատկանշական կեցուածք մը չտեսնել անկարելի է.

«Դաշնակցական չեղողը՝ հայ չէ» լուրն քին հետեւողութեամբ՝ Զօր. Անդրանիկը որ այս կուսակցութեան անդամ չէր, ուրեմն՝ «Արժէք մը չունի»:

**

Շատ անգամ կը մտածենք թէ, ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ այս կուսակցութիւնը որ հիմնուած տարիներէն մինչեւ այսօր, իր ունեցած կարգ մը դրական գործունէութիւններու կողքին՝ Ազգին պատճառած մեծ ու շատ վնասներուն համար չէ այլանուած:

Ընդհակառակը՝ այս կազմակերպութիւնը իր թերթերով, իր ակումբներով իր համակիրներով միշտ ներկայ է. Սփիւռքի և Հայաստանի մէջ:

Այս մասին մեր գաղափարը յայտնելու չանանք:

1. — Դաշնակցութիւնը սկզբունքով «Ազգասիրական» Կուսակցութիւն մըն է:

Այս տեսակետով, իր մէջ հայկական ոգի ունեցող անձը՝ բնական անդամն է և գաղափարակիցն է այս կազմակերպութեան:

Բայց այս կուսակցութիւնը նոյն ատենին շատ կեդրոնաձիգ ու բռնաւոր կազմակերպութիւն մըն է:

Բոլոր որոշումները կ'առնուին Կեդրոնական Կոմիտէի մը կողմէ [Պիւրօ]:

Եւ «Պիւրօ»ին որոշումներուն ամէն ոք [զինուորական կարգապահութեամբ] հպատակելու ստիպուած են: Առանց առարկութեան, բաց խօսքով՝ ամբողջական համակերպութեամբ:

Այս կարգապահական սկզբունքը՝ կուսակցութեան համար մեծ առաւելութիւն մըն է: Բայց նոյն ատեն ալ, շատ խոցելի, տկար կէտն է:

... Հայուն օտար թշնամիները առաջին օրէն, շահագործեցին այս տկար կողմը, ու զանազան, զարմանազան միջոցներով, օգտուելով նաեւ որոշ ղեկավարներու միամտութենէն, նոյն առաջնորդներու ձեռքով ծուղակը ձգեցին հետեւողները, ի վնաս հայութեան բարձրագոյն շահերուն:

1. — 1890-էն մինչեւ 1915-տարիները՝ ղեկավարներէն ոմանք ծուղակը ինչպէս Սիոնիստական, Ֆարմատոնական Սելանիկցի Երիտթուրքերու կազմակերպութեան: Վկայ՝ Լ.Յ.Դ. — Իթթիհատ Վէ Թերաքըը [երիտթուրքական] համաձայնագիրը:

2. — 1915-էն մինչեւ 1920 տարիները, ղեկավարներու որոշ մաս մը, ծառայեցին Սիոնիստական-կայսերապաշտ պետութիւններուն:

3. — 1920-էն մինչեւ 1985-ները, որոշ ղեկավարներ ներգրաւուեցան Արեւմտեան հետախուզական կազմակերպութիւններու ցանցին: Եւ այժմ ալ, որոշ տեղեր, այդ ծառայական աշխատանքը կը շարունակուի:

1915-ի հայկական ցեղասպանութեան 95-րդ տարելիցի այս օրերուն, ստիպուած եղանք այս կուսակցութեան վարքագծին կարգ մը ժխտական երեսները բացայայտելու:

Որովհետեւ կազմակերպութեան խօսնակները դեռեւս այսօր, կը շարունակեն այլեւս «Դրումի համ տուող» մասալները իրենց թերթերուն և հեռատեսիլներուն միջոցաւ, և ուղղակի կամ անուղղակի կերպով սխալ վերագրումներ ընել իրենց կազմակերպութեան չյարողներուն կամ իրենց հետ տարակարծիք եղողներուն հասցէին:

Այստեղ կ'ուզենք արտայայտուիլ Լ.Յ.Դ-ի պատկան թերթի մը մէջ վերջերս կատարուած անիրաւութեան մը, վերաբերող՝ տիպարի մը, որ շատ սրտամօտ և հարազատ է մեզի: Մեզ շատ յուզող հարց մըն է այս:

Աթենքի Լ.Յ.Դ-ի Պաշտօնաթերթ «Ազատ Օր» թերթին մէջ, 16 Փետրուար 2010-ին [Ռուբէն Սեւակի ծննդեան 125-ամեակի օրը] գրութիւն մը լոյս կը տեսնէ, [իբր թէ] Ռուբէն Սեւակի յիշատակին նուիրուած գրութիւն մը:

Բայց այս գրութեան մէջ Ռուբէն Սեւակ կը ներկայացուի իբր «Ռոստմնալից», երկրորդական բանաստեղծ մը:

Իսկ ամենէն կարելորդ՝ Ռուբէն Սեւակի Չանդըրըի մէջ ունեցած հերոսական կարճատեւ կեցութեան մասին ոչ մէկ տող, ոչ մէկ տեղեկութիւն

Աթենքի Հ.Յ.Դ.ի Պաշտօնաթերթ «Ազատ Օր» թերթին մէջ, 16 Փետրուար 2010-ին [Ռուբէն Սեւակի ծննդեան 125-ամեակի օրը] գրութիւն մը լոյս կը տեսնէ, [իբր թէ] Ռուբէն Սեւակի յիշատակին նուիրուած գրութիւն մը:

Բայց այս գրութեան մէջ Ռուբէն Սեւակ կը ներկայացուի իբր «Խոստմնալից», երկրորդական բանաստեղծ մը:

Իսկ ամենէն կարելորը՝ Ռուբէն Սեւակի Չանդրըրի մէջ ունեցած հերոսական կարճատեւ կեցութեան մասին ոչ մէկ տող, ոչ մէկ տեղեկութիւն կը հաղորդուի:

Այստեղ ալ կը հրատարակենք Աթենքի «Ազատ Օր» թերթին Ռուբէն Սեւակի մասին գրութեան վերնագիրը՝

«ԱՋԱՍ ՕՐ»

[Յուշատետր]
ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿ
[ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ,
1885-1915].

ԱՋԱՍ ՕՐ

Ռուբէն Սեւակի [Չիլինկիրեան, 1885-1915].
Հայ գրականութեան խոստմնալից
տաղանթը, որուն կեանքի թելը
ցեղասպանը կտրեց

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԽՈՍՏՄՆԱԼԻՑ ՏԱՂԱՆԴԸ, ՌՐՈՒՆ ԿԵԱՆԹԻ ԹԵԼԸ ՑԵՂԱՍՊԱՆԸ ԿՏՐԵՑ»

Դժբախտաբար, Ռուբէն Սեւակի դէմ կատարուած սա անհրաւութիւնը ո՛չ առաջինն է, ո՛չ ալ վերջինը... հաւանաբար:

Պալաքեան վարդապետն ալ 1922-թ-ին իր հեղինակած «Հայ Գողգոթան»-ի առաջին հատորին մէջ, նոյն անհրաւութիւնը գործած էր Ռուբէն Սեւակի դէմ:

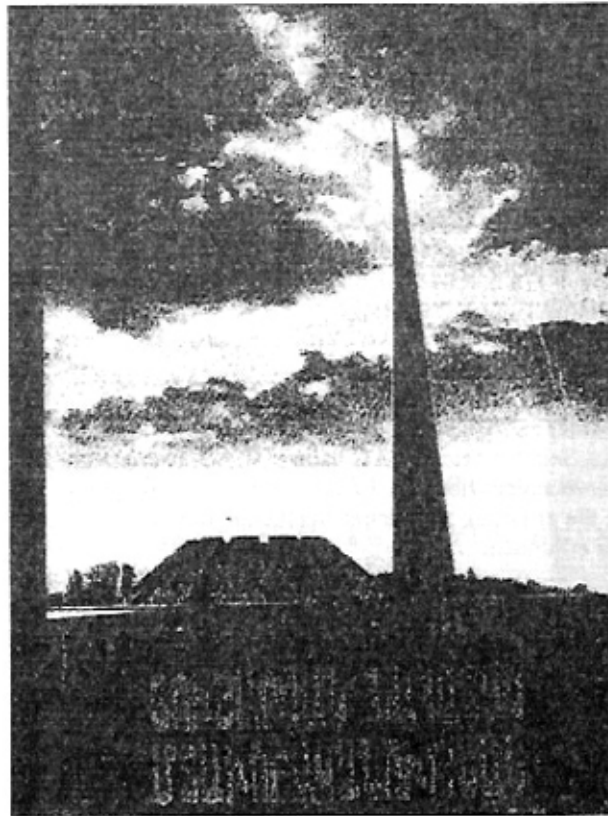
Հակառակ այն իրողութեան որ Պալաքեան վարդապետ, Չանդրըրի մէջ, միասին գտնուած և ապրած է այդ՝ դժոխային օրերը, իր գիրքին մէջ ոչ մէկ տող գրած է Ռուբէն Սեւակի հերոսական կեցուածքի մասին:

Շատերուն ծանօթ է Պալաքեան վարդապետին հատուածական հակումները, իբր մեծամուլ և նախանց նկարագրի տէր անձ եղած ըլլալը:

Բարեբախտաբար, Չանդրըրէն վերապարած ու եղելութեանց ականատես եղած վկաներ, գրած են Ռ. Սեւակի ողբերգական և հերոսական վախճանի մասին:

Այստեղ կը հրատարակենք [կրկին ու կրկին] Թէոդիկի «Յուշարձան Նահատակ Մտաւորականութեան» գրքին մէջ լոյս տեսած, եղեռնէն վերապրող ականատեսի մը՝ Միքայէլ Շամտանճեանի մէկ վկայութիւնը, զայն վերցնելով «Չանդրըրէն Կերյիշումներ» գրութենէն, իբր «Նշխար»:

(→էջ 3)

ԶԱՆՂԸՐԸ ԵՆ ՎԵՐՅԻՇՈՒՄՆԵՐ

1915ի Յունիսի վերջերը, առաջին կարաւանին մեկնելէն եւ տասն եւինը հոգիներու ալ Պոլիս վերադարձը արտօնուելէ յետոյ, մէկու կէս ամիսի չափ, միասին ապրեցայ Սեւակին հետ: Ես ուրիշ վեց հոգիներու հետ միասին կ'ապրէի: Բոլոր ընկերներս ալ, առանց բացառութեան, մաս կը կազմէին Պոլիս վերադառնալու արտօնուածներուն. Սեւակ ալ, այդ օրերուն նոր հասած էր Չանդըրը, ուրնմն անմիջապէս որոշեցինք մեր կենսակցութիւնը:

Պոլսէն ծանօթ էր ինձի իր զխրամազորդ եւ զուարթ հոգին: Տօնական գուարթախոհութեամբը լեցուցած էր տուներնիս: Այդ ստոհներուն, (յուլիսի սկիզբները) տակաւին չէէնք զիտիր առաջին կարաւանին վիճակուած բախտը, եւ անտեղեակ էինք տակաւին Թուրքին եղեռնի կամքին:

Իսլամին ծոմապահութիւնը սկսած էր արդէն, եւ ծայր տուած ելնունի ապերասանութիւնը: Չարդերու շարաշուք զրոյցնիդ սկսած էին մեր ականջը հասնիլ: Այդ միջոցներուն էր, որ մը մնծ իրարանցումի մէջ տեսայ զինքը: Այն տեսակ խօսք մը տարածուած էր արտարականներու մէջ, թէ մահմետականութիւն ընդունուող արդատ պիտի արծակուէր: Այդ ստոհները, առաջին կարաւանը մնկնած էր արդէն եւ եօթանասուն հոգիի չափ մնացած էինք: Ամբողջ երկու օր, խեղճը աշխատեցաւ, համոզելու համար տկար հոգիները, որ մահը մահմետականացումէն աւելի ազէկ է, եւ զստ զստ երգում ընել տուաւ ամէն անոնց, որոնց հոգիի ուժին վրայ կասկած ունէր, թէ հաւատարիմ պիտի մնան իրենց լոյս-հաւատքին:

Հպարտութեամբ պիտի ըսենք, որ մեր կեանքին նպատակը ըրած ենք՝ Ռուբէն Սեւակի հանդէպ կատարուած անիրաւութիւններուն և սրբապղծութիւններուն դէմ պայքարիլը, զանոնք սրբագրել տալը, և Ռուբէն Սեւակի գաղափարականը և անձնագոհութեան ոգին՝ հայ՝ ժողովուրդին մէջ աշխատիլ տարածելը...:

Ուստի ցաւալի է մեզ համար, այստեղ կրկին ու կրկին ըսելը թէ՛ Թուրքերը շատ անելի լաւ հասկցած էին Ռուբէն Սեւակի «Արժէք»ը և իրենց համար անոր ներկայացուցած «Վտանգը»: Այս մասին 1985-թ.ին մեր հրատարակած «Ռուբէն Սեւակ Եւ Փրցուելիք Ուղեղներ» գիրքին մէջ, առաջին անգամ ըլլալով նշեցինք J. LEPSIUS-ի գերմանական արխիւներուն հայկական ցեղասպանութեան վերաբերող վաւերագրերուն մէջ, Պոլսոյ Ոստիկանապետ-Ճիւաղ Պետրի Պէյին Ռուբէն Սեւակի համար գերմանացիներուն ըսածները...

« Ռուբէն Սեւակ կը նկատուի իբրեւ մէկը այն մտաւորականներէն, որուն զանգուածներուն վրայ ունեցած ազդեցութենէն կը վախցուի »:

Յունիս 1915- Պոլիս

Johannes Lepsius-ի այս գիրքը թարգմանուած է ֆրանսերէնի և հայերէնի: Բայց ո՛չ ֆրանսերէն և ո՛չ ալ հայերէն գիրքերուն մէջ, Ճիւաղ Պետրի Պէյին Ռուբէն Սեւակի մասին այս ըսածները պարունակող վաւերագիրը հրատարակուած է: Ինչո՞ւ արդեօք: Որովհետեւ Ռուբէն Սեւակ ծանօթ կուսակցութեան [Հ.Յ.Դ.] անդամ չէր:

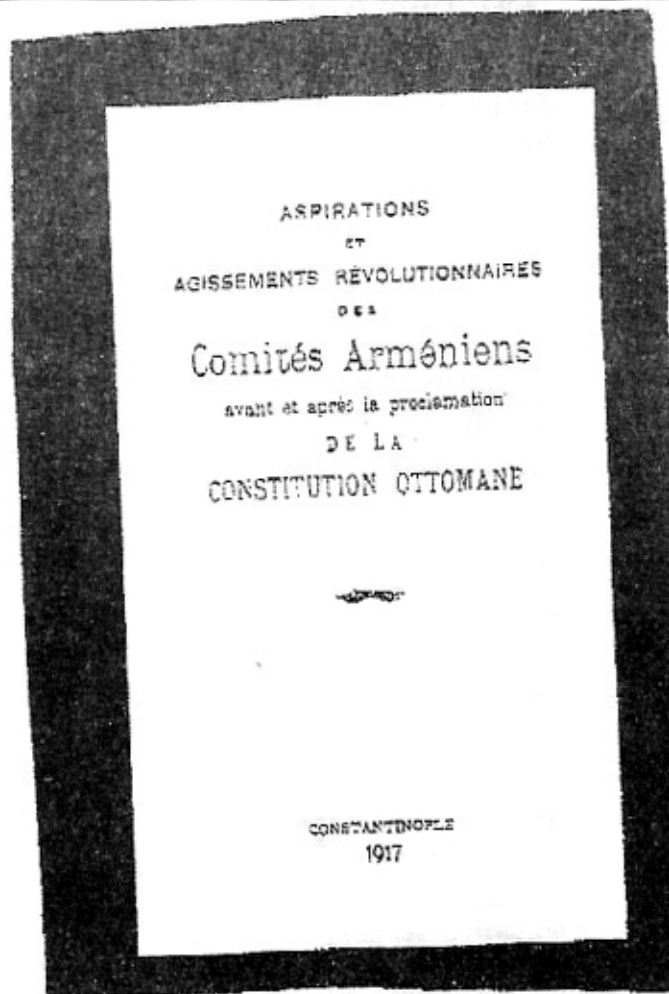
Թուրքերը 1917-թ.ին Պոլսոյ մէջ, իրենց գործած ցեղասպանութիւնը քողարկելու համար, ֆրանսերէն լեզուով գիրք մը հրատարակեցին՝ հայոց դէմ ուղղուած և զրպարտութիւններով լեցուն գիրք մը:

Այս 600 էջանոց թրքական գիրքին մէջ, միայն մէկ հայ բանաստեղծի մը մէկ հատիկ քերթուածը կայ:

Այս բանաստեղծը, ո՛չ հայերու կողմէ «Աստուածացուած» Դանիէլ Վա-

րուժանն է, ո՛չ ալ հայոց կողմէ «Պաշտուած» Սիամանթօն : Այլ՝ Ռուբէն Սեւակին «Վերջին Օրօր» բանաստեղծութիւնն է՝ թուրքերուն կողմէ ֆրանսերէնի թարգմանուած :

Այստեղ կը հրատարակենք կրկին, թուրքերու կողմէ լոյս ընծայուած գիրքին շապիկին նկարը : Եւ թուրքերուն կողմէ ֆրանսերէնի թարգմանուած Ռուբէն Սեւակի «Վերջին Օրօր» բանաստեղծութիւնը :

BERCEUSE

"Dors mon enfant, dors,
 Et n'entends pas gémir ton pauvre père blessé.
 Un déluge de sang a inondé ces lieux bénis,
 Mais garde-toi bien de les quitter.
 Aime toujours ton pays
 Et adore ta patrie
 Mais n'y vis jamais en esclave;
 Commande, domines!
 Si je ne suis pas aussi
 Tombée inanimée à côté de ton père,
 C'était, comme la louve de Rome,
 Pour élever un nouveau Romulus.
 Mes bras ont été liés, mes pieds ont été hachés,
 Et à la fin hélas! on me coupa les seins!
 Le lait que tu as sucé n'était que du poison,
 Succe maintenant le sang de ma plaie, ô mon unique enfant!
 Je meurs!... que l'Arménie soit ta mère:
 Que cette épée brisée,
 Sentant encore le sang tout chaud de ton père,
 Toit pour toi mon souvenir!

(Extrait des "Massacres d'Arménie..")

Թրքական այս գիրքին մասին 1917-թ.էն մինչեւ այսօր, առաջին անգամ ըլլալով «Նայիրի»ի մէջ, մենք արտայայտուեցանք: Ինչո՞ւ արդեօք: Որովհետեւ Ռուբէն Սեւակ որոշ կուսակցութեան մը [Հ.Յ.Դ.] չէր յարեր:

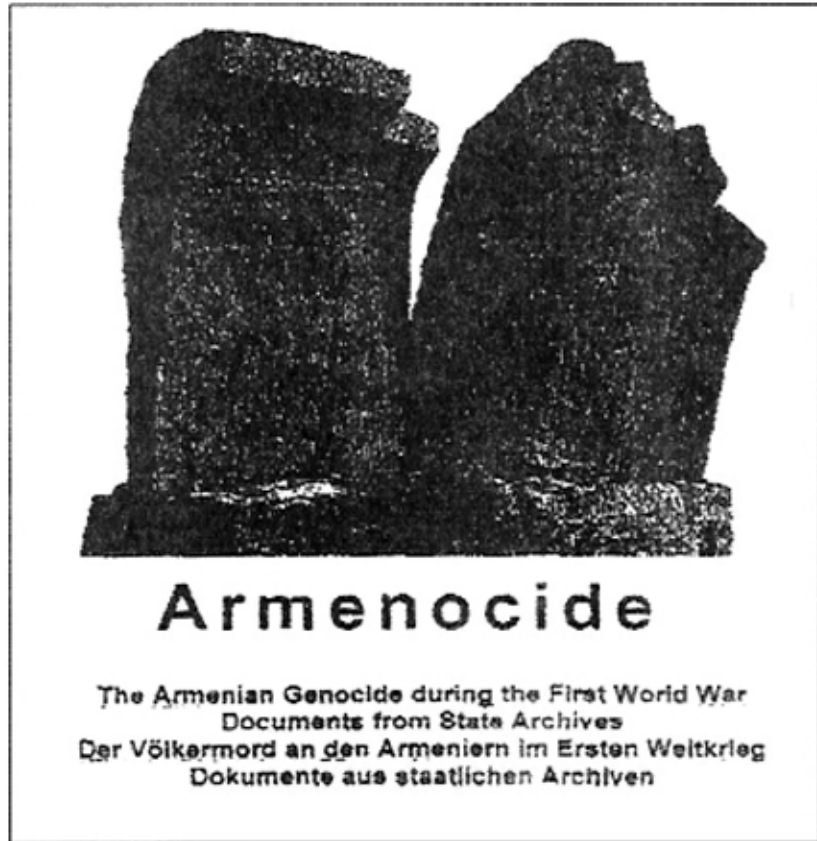
**

«Վերջապէս Ապրիլ 2009-թ.ին, գերմանացի պատմագէտ Wolfgang Gust-ի կողմէ Ռուբէն Սեւակի մասին Գերմանական արխիւներուն մէջ գտնուած բոլոր վաւերաթուղթերը, ամբողջութեամբ և կատարելապէս հրատարակուեցան - ամբողջ 28 էջ կազմող գերմաներէն վաւերագրեր, Ռուբէն Սեւակի սպանութեան մասին:

Այստեղ կը հրատարակենք Wolfgang Gust-ի վաւերաթուղթերէն 3 էջեր, առ ի տեղեկութիւն:

Wolfgang Gust-ի կողմէ

(→ էջ 4)

« ՆԱՅԻՐԻ »

4

Ո՛Վ Է ԵՂԵՐ ՀԱՅՈՑ ԱՄԵՆԷՆ... (Շար. էջ 3-էն)

Ռուբէն Սեւակի մասին հրատարակուած այս բացառիկ վաւերագրերուն առնչութեամբ, հայկական մամուլին մէջ ոչ մէկ գրութիւն լոյս տեսաւ: Ինչո՞ւ արդեօք: Որովհետեւ Ռուբէն Սեւակ կուսակցական [Հ.Յ.Դ.] չէ՞ր:

Wolfgang & Sigrid Gust (Hg.)

Der Völkermord an den Armeniern im Ersten Weltkrieg

Vorgeschichte und Ereignisse anhand von Dokumenten aus staatlichen und privaten Archiven.

(Vorwort)

Edition: Adana 1909. Emily Chorley, Wolfgang Gust, George Shirinian (Hg.)
Dokumente des deutschen Auswärtigen Amts und des britischen Foreign Office.
(Einführung)
Erstveröffentlichung: April 2009

Edition: Der Genozid 1915/16. Wolfgang & Sigrid Gust (Hg.)
Dokumente aus dem Politischen Archiv des deutschen Auswärtigen Amts. (Einführung)
Erstveröffentlichung: April 2003

Edition: Der Fall des Roupen Tschilinguirian 1915. Wolfgang Gust (Hg.)
Dokumente der deutsche Botschaft Konstantinopel. (Einführung)
Erstveröffentlichung: April 2004

Edition: Die Kaukasus-Kampagne. Wolfgang & Sigrid Gust (Hg.)
Dokumente aus dem Politischen Archiv des deutschen Auswärtigen Amts. (Einführung)
Erstveröffentlichung: April 2003

Anhang: Revidierte Lepsius-Edition. Wolfgang Gust (Hg.)
(Vorwort)

Erstveröffentlichung: März 2000

Յունուար 2010-թ-ին, Պոլսոյ մէջ, թուրք պատմագէտ Taner Akçam-ի հեղինակութեամբ հայկ

տարակուեցաւ:
Այս գիրքին մէջ, թուրք պատմագէտի մը կողմէ առաջին անգամ ըլլալով, Ռուբէն Սեւակի կեանքի մասին (և Չանդըրըի մէջ անոր սպանութեան մանրամասնութեանց ալ շուրջ) շատ վաւերագրական և բացառիկ իրատեսութեամբ գրուած 25 էջեր կան:
Այստեղ կը հրատարակենք Taner Akçam-ի գիրքին կողքի նկարը և Ռ. Սեւակի մասին գրութեան առաջին էջի նկարը:
Թրքերէն լեզուով Taner Akçam-ի

ԱՆԳԱՐԱ ԵՒ ՊԱՔՈՒ Ի՞ՆՉ ԿԸ ՀԱՍԿՆԱՆ ՀԱՅ-ԹՐԹԱԿԱՆ «ՅԱՐԱՔԵՐՈՒՅԻՆՆԵՐՈՒ ԿԱՐԳԱՒՈՐՈՒՄ» ԸՍԵԼՈՎ

Օպամա-Սարգսեան հանդիպում-խօսակցութենէն ետք, Սպիտակ Տունը հաղորդագրութիւն մը լոյս բնծայեց, որով գոհունակութիւն կը յայտնուի Հայաստան-Թուրքիա «Յարաբերութիւններու կարգաւորման» ուղղութեամբ և երկուստեք եղած ջանքերուն արդիւնաւորւած ըլլալուն ի տես:

Ի՞նչ «Կարգաւորում» է այդ և ի՞նչ բանի շուրջ է, որ «Ջանքերը արդիւնաւորուած» են-որոնց արդիւնքը, բաւազուած տպաւորութիւններու՝ գոհ ձգած և Սպիտակ Տունը, Ազրպէյճանն ու Թուրքիան միաժամանակ:

Յստակ ու որոշ բացատրութիւններ կը պակսին ասոր մասին: Կողմերու (Թուրք-Ազերի) ներկայացուցիչներուն կցկտոր խօսակերպ կարելի է հետեցնել միայն, որ Անգարա արդէն... հանգստացած է: Քանի որ այս տարի եւս, Նախ. Օպամա «Ցեղասպանութիւն» բառուած

Ռուբէն Սեւակի մասին գրած այս շատ հետաքրքրական ու բացառիկ գիրքին վերաբերեալ, հայկ. մամուլին մէջ ոչ մէկ գրութիւն լոյս տեսաւ:

Ինչո՞ւ արդեօք:
Որովհետեւ, ճահատակ Ռուբէն Սեւակ, Դաշնակցական չէր:

«Անիծեալ» բառը բերան պիտի չառնէ:
Ազրպէյճան գոհ է, որ «Իր անխօսելի մասն եղող Լեռնային Ղարաբաղի Ազատագրում»ը իր հիմնական նպատակը կը շարունակէ մնալ: Ջայն պիտի իրականացնէ ուշ կամ կանուխ, Թուրքիոյ օգնութեամբ:

Անգարա գոհացած է, քանի որ Երեւան իր աչքերը հեռացուցած է «Գրաւեալ Արեւմտահայաստան»... կոչուածին վրայէն:

Թէ՛ Պաֆու և թէ՛ Անգարա հրեճուանով իրենց ափերը կը շփեն այժմ, քանի որ, միասնաբար որոշած են «Ռեբէկ Զիշում Զկատարել» հայոց: Իսկ Երեւանն ու Ստեփանակերտը յաւակնութիւն ու պահանջ չունին: Ուրեմն, այսուհետեւ կարելի կ'ըլլայ, «Հարաւային Կովկասի մէջ, պայծառ սպազայ ստեղծել»...

Rupen Tschilinguirian

(auch geschrieben Roupen Tschilingirian, oder Tschilinghirian oder Tschilinkirian oder Tchilinkirian oder Tchilinguirian)

war einer der am 24./25. April 1915 in Konstantinopel verhafteten Armenier der intellektuellen Elite seines Volkes. Er war in erster Linie Arzt, schrieb nebenbei auch Gedichte und Prosa. Nach den Unterlagen des deutschen Auswärtigen Amtes war er nicht Mitglied einer armenischen politischen Partei oder Gruppierung und hatte sich generell politisch nicht betätigt.

Tschilinguirian war seit 1910 verheiratet mit der Deutschen Heien Marianne geb. Apell, mit der er zwei Kinder hatte. Die Eltern der Frau Tschilinguirian -Apell lebten in Lausanne/Schweiz. Sein Schwiegervater hatte in der deutschen Armee gedient und war Leutnant der Reserve außer Diensten. Er hatte gute Beziehungen zu deutschen Diplomaten, über die er Druck zu machen versuchte, um das Schicksal von Rupen Tschilinguirian zu erkunden.

Rupen Schilinguirian war angeblich Ende August 1915 bei einer Reise von seinem Deportationsort Tschangri nach (möglicherweise) Angora von Wegelagerern überfallen und getötet worden. Informationen seiner Frau, daß er noch später lebend gesehen worden war, erwiesen sich nach Recherchen der deutschen Botschaft in Konstantinopel als falsch.

Nach den Informationen der deutschen Botschaft waren vier der zwölf Wegelagerer zwar festgenommen worden, doch über einen Prozeß oder irgendwelche Maßnahmen gegen sie geht aus den Akten der deutschen Botschaft nichts hervor.

Obgleich die ehemals deutsche Frau von Rupen Tschilinguirian als auch seine Schwiegereltern lange Zeit versuchten, Details über das genauere Schicksal Tschilinguirians herauszubekommen, blieben ihre Bemühungen erfolglos. Die Akten der deutschen Botschaft belegen, wie schwierig es selbst für die verbündeten Deutschen war, ein Einzelschicksal aufzuklären. Sie belegen allerdings auch, daß die deutschen Diplomaten keinen sonderlichen Druck auf die türkische Regierung ausübten.

Dr. Rupen Sevag Çilingiryan Cinayeti¹

"...bu gibilerin [katillerin – T.A.] devâm-ı mevkufiyeti de arzu edilmediğinden emsâli gibi ewela haklarında usûlen te'cili ta'kibât kararı istihsâl etmek... sûretiyle meselenin halli muvâfiktir."²

1915 Ermeni sürgün ve öldürülmeleri etrafında yapılan tartışmaların merkezinde duran ana soru şöyle formüle edilebilir: İstanbul Hükümeti veya daha doğru deyişle İttihat ve Terakki Partisi, Ermenilerin imhasını hedefleyen bir politika izledi mi? Bir başka ifadeyle, Ermenilere yönelik, işlendiği artık herkesçe kabul edilen cinayetler, doğrudan İttihat ve Terakki Partisi tarafından mı örgütlendi? İttihat ve Terakki cinayetleri doğrudan örgütleyen değilse bile cinayetlerin işlenmesine karşı herhangi bir önleyici tedbir aldı mı?³ Bu makale, bu sorulara Ermeni entelektüeli Doktor Rupen Sevag Çilingiryan'ın öl-

- 1 Bu makalenin yazılabilmesi için elinde bulunan Dr. Çilingiryan'a ait tüm bilgi ve belgeleri benimle paylaşan sayın Hovhannes Çilingiryan'a teşekkürü bir borç bilirim.
- 2 BOA/DH.ŞFR., nr. 64/257, Dahiliye Nazırı Talat'tan 25/26 Mayıs (7/8 Haziran 1916) tarihli, Ankara Vilâyetine şifre telgraf.
- 3 İttihat ve Terakki Partisi'nin, Ermenilere yönelik sistemli bir imha politikası izlediği, sadece Osmanlı belgelerine bakılarak dahi gösterilebilir. Bu konuda bkz. Taner Akçam, *Ermeni Meselesi Hallolunmuştur*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Մանթո. Танер Акчам-ի «1915-եազրյարը» անունով հատորի մէջի թուրքէն Սեւակի վերաբերեալ մասերը, առանձին գիրքով պիտի հրատարակուին հայերէն և ֆրանսերէն լեզուներով:

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՉՈՒՆԿՈՐԵԱՆ
(ՆՐԵՐ ՈՐՈՐԷՆԵԱՆ)

Երեքշաբթի 20 Ապրիլ 2010